

ЎҚУВЧИЛАРДА ҲУҚУҚИЙ САВОДХОНЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Атамурадов Хасан Юлдошевич

Тошкент Амалий фанлар университети Мактабгача таълим методикаси кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: мақолада умумтаълим мактабларида тарбия фанини ўқитиш орқали ўқувчиларда ҳуқуқий саводхонликни ривожлантириш усуллари, тамойиллари ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: саводхонлик, ҳуқуқий маданият, ҳуқуқий саводхонлик, билим, кўникма, тарбия, таълим

ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ ГРАМОТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ

Атамурадов Хасан Юлдошевич

Преподаватель Ташкентского университета прикладных наук

Аннотация: в статье отражены методы, принципы развития правовой грамотности у учащихся путем преподавания воспитания в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: грамотность, правовая культура, правовая грамотность, знания, навыки, воспитание, просвещение

PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF LEGAL LITERACY AMONG STUDENTS

Атамурадов Хасан Юлдошевич

Lecturer at Tashkent University of Applied Sciences

Abstract: the article reflects the methods and principles of developing legal literacy among students by teaching education in secondary schools.

Keywords: literacy, legal culture, legal literacy, knowledge, skills, education, enlightenment

Жаҳонда глобаллашув жараёни тезлашаётган бир пайтда ўқувчиларда ҳуқуқий маданиятни ривожлантириш, ҳуқуқий компетенцияни шакллантириш, уларни такомиллаштириш ва ўқитиш масалалари долзарб бўлиб бормоқда. Бугунги кунга келиб ҳуқуқ таълимига доир турли интерфаол усуллар амалиётда кенг қўлланилмоқда. Ўқувчиларда ҳуқуқий компетенцияларни интегратив асосда ривожлантиришга катта эҳтиёж сезилади. Ривожланган хорижий давлатларда ҳуқуқни ўқитишга доир илмий адабиётларда бошланғич синфдан бошлаб қонунга риоя қилиш, хусусан, қонунга итоаткорликкага алоҳида эътибор берилади ва таълим жараёнида интерфаол усуллардан унумли фойдаланилади. Дунё тажрибасида ҳуқуқий саводхонлик машғулотилари бир бўлим ёки бир мавзу билан тугаб қолмайди. Умумий ўрта таълимда, хусусан, касбий фанларни ўқитувчи дарсликларда келтирилган ўқув топшириқлари, кейслар тўғри яшаш кўникмаларининг осонгина шаклланишига олиб келади.

Ҳуқуқий компетенциянинг ҳам қуйидаги кўринишлари мавжуд:

Ижтимоий-ҳуқуқий компетенция – таълим жараёнининг меъёрий-ҳуқуқий асослари, хусусан, уни модернизациялаш борасидаги ҳужжатлар юзасидан билимлар, меҳнатни муҳофаза қилиш ва техника хавфсизлиги қоидалари ҳамда меъёрларига амал қилиш, болалар ва ўсмирларни ижтимоий ёмон иллатлардан муҳофаза қилишни билиш, таълим жараёнида талабаларнинг ҳаёти ва саломатлигини асрашни билиш, олий таълим муассасаси ва аудитория ҳужжатларини юритиш кўникмасига эга бўлиш демакдир.

Меъёрий-ҳуқуқий компетенция. Унинг мазмунига ўқитувчи-таълим оловчи, ўқитувчи-ота-она соҳасидаги муайян меъёрий муносабатларни эгаллаганликни, бола ҳуқуқлари ва катталарнинг болаларга нисбатан мажбуриятлари тўғрисидаги асосий ҳужжатлардан фойдаланиш билим ва ма-лакаларини (Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция, Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисидаги халқаро конвенция, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, «Таълим тўғрисида»-ги қонун), инсоннинг инсонга, жамиятга ва табиатга муносабатини тартибга солувчи ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрларни эгаллаганлик, экологик ва ҳуқуқий маданиятга эгалликни киритамиз.

Дунёда ҳуқуқ фанларини ўқитиш компетенциявий ёндашувга асосланган бўлиб, дарс жараёнида мазкур компетенцияларни шакллантириш ҳуқуқий саводхонликнинг ривожланишига олиб келади. Шу ўринда чет элда ҳуқуқни ўқитиш билан мамлакатимизда мазкур соҳани ўқитиш мақсадлари маълум маънода фарқ қилишини, уларни бир чизикда тасаввур қилиб бўлмаслигини таъкидлаш лозим. Шунга қарамай, инсон ҳуқуқини ўрганиш бўйича белгиланган даражалар ҳамма халқларда татбиқ қилинмоқда. Бўйсунувчанлик, қонунга ҳурмат кўрсатишни ўрганишга қўйилган мазкур талаблар асосида конституция мазмунини ўқиш тушуниш, тушунганларини ёзиб бера олиш малакалари шаклланади. Бундай ёндашувдан ижодий фойдаланиб, ҳуқуқ дарсларини ҳам самарали ташкил этиш мумкин. Ривожланган давлатларнинг ҳуқуқ ўқитиш методикасида интеграция асосида ўргатилади, асосан, топшириқларга таянади, кейс ва махсус топшириқлар аниқ фаркланади, ўз ўрнида ишлатилади. Шу сабабли уларнинг ҳуқуқий компетенцияни ўрганиш лаёқати юқоридир.

Республикамизда ҳам ҳуқуқий фанларни ўқитиш компетенциявий ёндашувга асосланди. Бошланғич таълимдан бошлаб, олий таълимга қадар ҳуқуққа доир ўқув материаллари мазмунини такомиллаштириш, ўқувчиларда ҳуқуқий компетенцияни шакллантириш, унинг натижасида ҳуқуқий саводхонликни ошириш бугунги кунда давлат сиёсати даражасидаги долзарб масалалардан бири бўлиб турибди. Қонунлар моҳиятини ўқитиш орқали бўлажак мутахассисларда креатив фикрлаш кўникмаларини шакллантириш зарур. Зеро, “Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”, – деб таъкидланиши ҳуқуқ таълими олдида мамлакатимиз ёшларини ўз ҳақ-ҳуқуқларини англайдиган эркин ҳамда саводли баён қила оладиган мустақил фикр соҳиблари этиб тарбиялашдек долзарб вазифаларни қўяди. Шу маънода ўқувчиларда ҳуқуқий компетенцияни ривожлантириш орқали ҳуқуқий саводхонликни тўла шакллантириш, қонунга бўйсунуш кўникмасини ривожлантиришга замин яратиш ва мустақил фикрлашга ўргатиш учун ҳуқуқ таълимига доир ўқув материалларининг методик таъминотини такомиллаштириш зарурати мавжуд.

Республикамизда кадрлар тайёрлашнинг педагогик асослари, ташкилий-методик шарт-шароитлари, тамойиллари, ушбу жараёни ташкил этишга қўйилаётган ижтимоий-педагогик талаблар, ахборот-коммуникация технологияларининг педагог кадрлар малакасини оширишдаги ўрни, педагогларнинг касбий ривожланишида ахборот-коммуникатив, ҳуқуқий компетентликка эга бўлишнинг аҳамияти А.Аминов, З.А.Артикбаева, У.Ш.Бегимқулов, Н.А.Муслимов, М.Дехқонова, М.Т.Жуманиёзова, Ш.К.Мардонов, М.Т.Мирсолиева, М.М.Ниматулаев, Б.Нуридинов, Д.М.Сайфуров, М.Файзиева, Д.А.Хидоятова, Т.Т.Шоймардонов, Р.Т.Юлдашев, А.Д.Асқаров ва бошқалар томонидан ўрганилган.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатларида кадрларнинг ахборот-коммуникатив, ҳуқуқий компетентлигини ривожлантиришга йўналтирилган педагогик фаолият моҳияти, механизми, омиллари, методик асослари В.И.Байденко, А.С.Белкин, И.И.Боброва, Л.В.Бочарова, Н.П.Бурцев, С.А.Быков, В.Н.Введенский, З.В.Возгова, Г.С.Вяликова, Н.Г.Витковская, В.Б.Гаргай, Н.Ю.Гончарова, А.В.Гоферберг, В.В.Гриншкун, С.А.Дочкин, В.М.Дрофа, С.А.Жданов, Д.Ф.Ильясов, Л.М.Исмагилова, С.Д.Каракозов, Р.О.Калошина, Ю.Н.Куликова, С.Д.Муканова, А.А.Мухатаев, Т.С.Панина, В.А.Паттурин, А.И.Тимошенко, А.А.Толкачева, О.В.Урсова, Н.А.Филинова, Е.К.Хеннерлар томонидан тадқиқ этилган.

Хорижлик олимлардан Э.Х.Морий (E.H.Mory), Томас Л.Фредман (Thomas L. Friedman), У.Биненграбер (U.Bienengraber), О.Ворндран (O.Vorndran), М.Осборн (M.Osborn)ларнинг илмий ишларида кадрларнинг ахборот-коммуникатив, ҳуқуқий компетентлигини ривожлантиришнинг интеграцион, адаптив ва модулли технологиялари тадқиқ этилган.

Қайд этилган тадқиқотларда асосан, педагогик таълимида ўқувчиларнинг коммуникатив, касбий кўникмасини ривожлантириш фаолиятига доир, уларнинг таълим жараёнини лойиҳалаштиришга оид кўникмаларини шакллантириш, педагогик тафаккурини ривожлантириш, уларда таълим жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланиш кўникмаларининг айрим жиҳатлари очиқ берилган. Бироқ “Ўқувчиларда ҳуқуқий компетенцияни ривожлантириш” муаммоси мустақил тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган.

Тадқиқотнинг мақсади – ўқувчиларда ҳуқуқий компетенцияни инновацион ёндашувлар асо-

сида ривожлантиришни такомиллаштириш бўйича ўқув-методик таъминот яратиш, ундан келиб чиқувчи вазифалар қуйидагилар:

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари интегратив тизим: фанлараро боғлиқлик, субъектлар интеграцияси: ўқитувчи билан ўқувчилар таълимий муҳитнинг ташкилотчиси, бошқарувчиси ва иштирокчиси сифатида ҳамда корпоратив (гуруҳ жамоаси) бошқарув компонентлари асослаш;

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантиришнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантириш жараёнини лойиҳалаштириш модели прагматик таълим усули ҳамда таълим жараёнини лойиҳалаш тамойилларига устуворлик бериш асосида такомиллаштириш;

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантиришнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантириш жараёнининг таянч компетенция (рефлексив, когнитив, маърифий, коммуникатив, ижтимоий)лари ўқувчилар қобилиятларини қонун ва тафаккурнинг ўзаро диалектик боғлиқлигини интеграциялаш асосида такомиллаштириш;

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенцияни ривожлантиришда ҳуқуқий саводхонликка доир тушунчаларни изоҳлаш ва кейс-топшириқларнинг методик имкониятларини кенгайтиришга доир тавсиялар ишлаб чиқиш.

Мазкур мақолада тадқиқотнинг илмий янгилиги сифатида қуйидагилар таклиф қилимоқда:

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари интегратив тизим: фанлараро боғлиқлик, субъектлар интеграцияси: ўқитувчи билан ўқувчилар таълимий муҳитнинг ташкилотчиси, бошқарувчиси ва иштирокчиси сифатида ҳамда корпоратив (гуруҳ жамоаси) бошқарув компонентлари асосланади;

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантиришнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантириш жараёнини лойиҳалаштириш модели прагматик таълим усули ҳамда таълим жараёнини лойиҳалаш тамойилларига устуворлик бериш асосида такомиллаштирилади;

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантиришнинг ҳуқуқий компетенциясини ривожлантириш жараёнининг таянч компетенция (рефлексив, когнитив, маърифий, коммуникатив, ижтимоий)лари ўқувчилар қобилиятларини қонун ва тафаккурнинг ўзаро диалектик боғлиқлиги интеграцияон ёндашув асосида шакллантирилади;

ўқувчиларнинг ҳуқуқий компетенцияни ривожлантиришда ҳуқуқий саводхонликка доир тушунчаларни изоҳлаш ва кейс-топшириқларнинг методик имкониятларини кенгайтиришга доир тавсиялар ишлаб чиқилади.

Ушбу тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундаки, педагогика ва таълим тарихини ўрганишда, ҳуқуқни ўқитиш методикасини такомиллаштиришда, олий таълимда ҳуқуқий компетенциянининг тутган ўрнини белгилашда муҳим назарий аҳамият касб этади. Шунингдек, мазкур диссертацияда акс этган назарий қарашлар шу йўналишдаги янги тадқиқотлар учун манба сифатида хизмат қилади.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти сифатида ишда илгари сурилган ғоялар, назарий қараш ва амалий тавсиялар дарсликлар, ўқув қўлланмалар яратишда ҳамда маъруза матнлари тайёрлашда манба бўла олади. Умумий ўрта таълим мактабларида, шунингдек, олий ўқув юртларининг барча факультетларида “Ҳуқуқий саводхонликни ошириш” бўйича маъруза матнлари тузишда материал бўлиб хизмат қилиши, олий таълим муассасаларининг бўлажак мутахассисларига ҳуқуқий саводхонликни янада мукамал ўқитишда муҳим тавсия бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргалликда барпо этамиз. –Т.: Ўзбекистон, 2016. –14-б.
2. <http://fayllar.org/pedagogik-kompetentlik-v6.html?page>
3. <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/3297/2289/8279>